Ейбрахам Линкълн и религията на свободата

Тази малка книжка съдържа фрагменти от словото на един от най-великите политически мъже, които историята познава – на Ейбрахам Линкълн, 16-ят президент на САЩ, човекът, който премахна робството и с този си акт превърна демокрацията и свободата в неразривно свързани понятия, от чието наличие и взаимообвързаност зависи достойнството на свободния човек. Наричали са го Честният Ейб – и този прякор е показателен: малко политици са оставили достатъчно достойни белези след себе си, за да заслужат подобен прякор.

Наричали са го и Rail Splitter, Ковачът на огради. Бил е човек, роден в дървена колиба, практически лишен от системно образование и тръгнал почти от нищото, за да стане президент на своята страна. Извоювал е всяка стъпка по пътя си с упорство и усилия, които превръщат живота му в доказателство за това, че нищо не е предопределено, че човекът сам е ковач на съдбата си.

Наричали са го и Великият освободител – и това е може би най-точният му прякор. Не само защото е освободил тъмнокожите от робство, но и защото е освободил Америка от нейните предразсъдъци, положил е основите на нейната политическа и социална философия, предопределил е една вяра, която е вградена дълбоко в основите на днешната велика държава – и която аз бих нарекъл религия на свободата. Именно на факта, че е успял да вдъхне тази вяра на милионите американци и да я превърне в духовен хоросан, скрепящ рехавата още държава, се дължи неговата значимост и неговата актуалност не само в историята, но и в днешния ден на Америка.

Текстовете в книгата не са писани с идеята да образуват едно цяло – по-голямата част от тях и изобщо не са писани, а са говорени – ала това говорене по различни поводи винаги разглежда битието като израз на свободната човешка воля, хуманността, солидарността и състраданието към ближните. Това разбиране за свободата е координатната система, която създава и крепи Новия свят на Америка. Именно свободата носи в себе си гаранциите за равенството – тъй като то може да съществува само между свободни хора и на базата на взаимното уважение и зачитане помежду им. И може би огромната заслуга на Линкълн се състои в това, че издига нравствените принципи до висината на рамкиращи общото живеене величини – и с това Съединените Американски Щати се оказват различни от страните в стария Европейски континент, където прагматичният интерес остава определящ.

Кълновете на тези принципи са положени в Декларацията за независимост, която за Линкълн е не само основния завет на дедите, но и маякът, който трябва да бъде следван в бъдещето. Той разбира, че принципите в тази декларация са основата, върху която трябва да се гради и надгражда – и поради това компромиси с тях са недопустими.

Водената от него битка за съхранение на тяхната автентичност и приложемост във все по-модернизиращия се американски живот е тежка битка: Линкълн й отдава всичко – включително и живота си. Днес трудно можем да си представим опасностите и капаните, пред които е бил изправен, посягайки на институцията, с която са свързани толкова много интереси – робството. И не бива да забравяме, че са правени опити робството да бъде оправдано въз основа на принципи, залегнали в Декларацията за независимостта и Конституцията. Например принципът на самоуправление е използван при обосноваването на Закона Канзас – Небраска, срещу който Линкълн застава в прочутата си реч "За робството", която до голяма степен предопределя и бъдещата му политическа кариера. Неговото негодуване се дължи на лицемерието, с което принципът на самоуправление се противопоставя на Декларацията за независимост, като последната бива атакувана заради голия интерес. На този интерес Линкълн противопоставя почерпаната именно от създателите на американската демокрация "древна вяра":

"*Когато белият управлява себе си, това се нарича самоуправление, но когато той управлява себе си и същевременно управлява друг човек, това е повече от самоуправление. Това е деспотизъм. Ако негърът е човек, при това положение аз съм научил от моята древна вяра, че "всички хора са създадени равни", и че не може да съществува морално право по отношение на това един човек да направи друг човек роб."*

Силата на тази "*древна вяра*" се състои в това, че тя е морална, което за Линкълн значи че се основава не на ползата, а на сърцето. И този морален императив е новото, което той внася в американската политика, тръгвайки на борба с най-тежката язва в организма на младата нация – робството. Аргументите нямат значение там, където липсва страведливост; нейните изисквания са онова, което ни прави хора и което по никакъв начин не можем да пренебрегнем. Тези принципи са над всяко законодателство; те са от по-висш порядък и не те трябва да се съобразяват със законите, а законите трябва да се съобразяват с тях. И затова Линкълн – който винаги и над всичко е поставял върховенството на Закона, завършва най-силната си реч срещу робството с думите:

"*Отхвърлете Компромиса за Мисури – отхвърлете всички компромиси, отхвърлете Декларацията за независимост, отхвърлете всичката минала история, и пак не бихте могли да отхвърлите човешката природа. Разпространението на робството е осъдително – с това ще бъде изпълнено сърцето на човека, а заради преизпълненото му сърце неговата уста ще продължава да говори."*

Този дълбоко преживян хуманизъм е определящ: човешката природа е онова, на което е призван да служи законът – и никакви обстоятелства не могат да отменят изискването за морал в политиката. Самата политика като система от правила за общо живеене е формулирана по начин, който не е изгубил своята актуалност и до днес. Той не предполага надвластие на държавата над индивида, а точно обратното – служба в негова полза и защите на неговите интереси – и пълна ненамеса във всички сфери, в които

проблемите биха могли да бъдат решени без нейна помощ. "Управлението не бива да се намесва в нищо, което хората сами могат да направят добре за себе си."- казва Линкълн. Свободата обаче е и отговорност: човек е свободен дотолкова, доколкото не пречи на другите – но и е задължен към всички останали в степента, която е необходима за оцеляване и защита на справедливостта, въплътена в простата формула: не можеш да причиниш на ближния това, което не искаш да бъде причинено на самия теб. В контекста на битката с робството това звучи по следния начин: "Нашият свят е свят на уравновесяването: онзи, който не иска да бъде роб, трябва да даде съгласието си да не притежава роби. Ако обаче отказвате свободата на останалите, самите вие не заслужавате да бъдете свободни."

Това "уравновесяване" всъщност е и основният нравствен принцип, следван от Линкълн в политиката – но той сам по себе си има и универсални, съкровени измерения. Става дума да живееш с отговорност не само спрямо днешния ден, но и спрямо бъдещето; и да действаш така, че в делата ти да могат да бъдат разпознати белезите на не само на човешкото, но и на универсалното и божественото. Това е в основата на неговата "древна вяра", почерпана от бащите на американската нация, това е и тази "нажежена нишка", която свързва минало и бъдеще, която осъществява интегритета на една нова нация, включваща в себе си толкова различни по произход и по вяра хора. Думите, с които Линкълн формулира тези принципи, са сред най-силните и съкровени негови изказвания. Бих казал и нещо повече: те са неговия завет:"

"Когато обаче разгърнат старата Декларация за независимост, те установяват, че старейшините са казали: „За нас тези истини са очевидни – всички хора са създадени равни" и тогава усещат, че нравственото отношение, възпитавано в онези дни, е свидетелство за тяхната връзка с някогашните хора, че то е заченало всички техни нравствени принципи, затова те са в правото си да имат претенции към него като че ли е кръв от кръвта и плът от плътта на мъжете, написали Декларацията за независимост, и това е така. Това е нажежената жичка в Декларацията, която ще свързва сърцата на патриотично и свободолюбиво настроените, докато в съзнанието на хората по целия свят съществува любов към свободата."

Този завет е валиден и за нас, българите, при все че не кме имали шанса да се докоснем до демокрацията още със създаването на държавата ни. Любовта към свободата обаче – и отговорността към тази свобода си остават валидни – заченати от Линкълн в слово и действие, те вече са се издигнали в общочовешки принципи, в белези за нормалното човешко общуване и битие. Бих казал и нещо повече – примерът на Линкълн е в по-голяма степен валиден за нас, тъй като имаме тежката участ да живеем в ситуация, при която и свободата, и демокрацията са нещо привидно, съществуващо само на думи – а егоистичният интерес, който отказва да се съобразява с хуманността и морала, е превърнат в норма на съществуване. И може би тук трябва да си спомним и други едни негови думи, също

валидни днес: “Известно време могат да бъдат лъгани всички. Някои могат да бъдат лъгани винаги. Но не е възможно винаги да бъдат лъгани всички.”

Да, не е възможно. Линкълн има много заслуги към САЩ, към формиране принципите на американската демокрация и на американския начин на живот: можете да прочетете за тях и в тази книга. Но като че ли това, което го издига на такава висота в историческата памет на Америка, е нещо по-недоловимо, по-изплъзващо се. Неговата естественост, неговата човешка простота, неговата автентичност, неговата истинност. Той е разбирал – може би по-ясно от всички свои съвременници, че историята не може да бъде лъгана, както не може да бъде лъгана и съкровената ни същност – и че единственият начин да преживееш достойно живота си е да пребиваваш в истината: на нея да служиш и нея да следваш – където и да те заведе, колкото и да ти струва това. На него му е струвало много: платил е за това следване с живота си. Вероятно е предвиждал този край, но не е съжалявал; иначе ни бе казал още след първия атентат: “Вероятността да паднем в борбата не трябва да ни пречи да оказваме подкрепа на кауза, която смятаме за справедлива; на мен тази вероятност няма да попречи.”

Не му е попречила: той е пребивавал в истината, превърнал е тази истина в обиталище на духовното, живял е според хуманността и морала, завещани от неговите деди – бащите на днешна Америка. Всъщност неговата значимост е от такъв мащаб, че той сам се оказва една от най-значимите фигури в тяхната компания. И това е според мен основното, на което се дължи величието на Линкълн като политик, но и като философ на свободата като върховна цел и смисъл на американския начин на живот: превръщането на моралната норма в изискване към всеки нормативен акт, към всеки политически жест, към всяко наше действие.

Започнах с многото имена на Ейбрахам Линкълн, ще завърша с още едно. Сред освободените чернокожи в южните щати е имало и такива, които са казвали: „Разбрах, че съм освободен, когато зърнах лицето на татко Ейбрахам”. Татко Ейбрахам! Когато човек заслужи такова име, може да бъде сигурен, че не е проживял живота си напразно – и че няма да бъде забравен: от хората, от нацията, от историята.